

Szondi – másképpen

Az Iskolakultúra 2003. októberi számában Juhász Tibor 'Szondi Lipót horoszkópja' című cikke pusztán kutatásainak témája és nyelvezete alapján mágiának minősítette Szondi elméletét. Írásomban nem célolok a teszt teljes körű bemutatása, de a Juhász által szűkösen vagy meg sem említett tények fölvezetésével, valamint a tárgyi tévedések kiigazításával árnyalni óhajtom az érdeklődő, ám a témában nem jártas olvasóban kialakult képet.

Előrebocsátom, hogy idézeteim Szondi Lipót 'A kísérleti ösztöndiagnosztika' című tankönyvének 2002-ben megjelent magyar fordításából valók; amit viszont tanultam, azt Lukács Dénestől tanultam, aki 1985 óta már saját jegyzetéből tanítja a tesztet (is) az ELTE-n.

Szondi Lipót első sorsanalitikus közleménye 1937-ben Hágában 'Contributions to Fate Analysis I.' felcímmel, 'Analysis of Marriges' címmel jelent meg az Acta Psychologica-ban. Ezt nem követték további fejezetek, mert az akkori főszerkesztő (Révész Géza professzor) az akkori konzervatív körök felhőrdülése miatt azonnal lemondott a folytatásról.

Szondi Lipót professzor (a továbbiakban Szondi) a Gyógypedagógia Főiskolán lett docens belgyógyász és ideg-elmeorvosi szakvizsgával 1927-ben. Már ezt megelőzően, 1925-ben kiadta könyvét 'A fogyatékos értelem' címmel. Főként azokkal a családokkal foglalkozott, amelyekben az említett fogyatékoság halmozottan fordult elő. Bár az összes magyarországi családot meg akarta keresni, „csak” ötszáz körüli családkönyv készült el. (Ezt a munkát gyakorlatilag ingyen végezte, mert jelentéktelen eszmei fizetését egészében a laboratóriumban dolgozó altisztnek adta. Belgyógyász magán-rendelésekből tartotta el magát, kiemelkedő, még 43-ban is belgyógyászati tankönyv endokrinológiai fejezetét író szakember lévén.) A családfákról később.

Ezek mellett Németh Péter kúriabíró, a fiatalkorúak bíróságának tanácselnöke, a Magyar Pszichológiai Társaság Kriminálpszichológiai Szakosztályának elnöke felkérésére a bűnöző gyermekek orvosi-lélektani szakvéleményezését is végezte. Szondi a 10–15 oldalnyi összefoglalásokat a következő vizsgálatok alapján írta le: részletes kórelőzmény, környezetismeret a szülők bevonásával, rutin orvosi vizsgálat, antropológiai mérések, kétoldali koponyaröntgen, pajzsmirigy és genitáliák mérése, kapillármikroszkópia, neurológiai vizsgálat, Wassermann-reakció, Binét-Simon-Éltes-féle intelligenciamérés, Bourdon-féle emlékezet-vizsgálat, Ziehen-Ranschburg eszmetársítási próba, kézügyesség és fantázia-vizsgálat, családkutatás, Rorschach- és Szondi-teszt, Warteg, TAT, mélyinterjú. (Csendesem kérdelem, úgy tűnik, mint a „mágus”, ki saját tesztjét panaceumként használja, amiből minden kiderül, ami mindenre választ ad, ami mindenre gyógyír önmagában?)

Visszatérve: családfa-elemzéseinek lényege a vertikális kiterjesztés, azaz annak vizsgálata, hogy miért éppen úgy választották egymást a házastársak, ahogyan választották. A pusztán véletlent kevésnek tartotta magyarázó elvként, mert a halmozottság mértéke nagyobb volt (és csendesen jegyzem meg: nagyobb ma is).

A húszas évektől a hatvanas évekig fejlesztette ki a tesztet, amelynek végső elnevezése „Kísérleti ösztöndiagnosztika” lett, 40 év folyamatos kísérletei, ellenőrzései nyomán.

Szondi ösztönteóriája szerint négy nagy ösztönkör (4 vektor) létezik: szexuális, érzelmi, én-es és kapcsolati. Mindegyik ellentétes, egymást kiegészítő tendenciák párjaiból áll

(8 faktor). Néhány leegyszerűsített példa: férfias-nőies, aktív-passzív a szexualitás vektorának összetevői; az érzelmi tengely egy komponense (egy faktora) a megmutatás-elrejtőzés (a jungi introvertált-extrovertált is visszaköszön, de csak messziről és csak egy kicsit); ha már a visszaköszönésnél vagyunk, *Bálint Mihály* tipológiája – az oknofil mint a tárgyhoz ragaszkodó és a filobot mint a barátságos messzeségbe induló – módosítás nélkül fellelhető a kapcsolati tengelyben.

Az ember ezeket (a késztetéseket, szükségleteket) vagy vállalja, vagy elutasítja; azaz fontosak lehetnek számomra a szőke nők mint gerjedelmem tárgyai és úgy is, mint akik-től kifutok a világból.

Tehát nem képeket, hanem felhívó jellegeket nézegetek, és nem én, hanem aktuális szükségleteim választanak. Ráadásul nem egyszer, hanem többször; maradvány a szőke hölgnél, ha egyszer a barátnőm szőke, akármilyen is lehet az oka, de ha már a tizedik partnerem is csak szőke lehet, akkor az már értelmezhető. Hogy miként, az már más kérdés.

Ami kijön a teszt végén, az nem egy mechanikus menetrend, hanem egy értelmezendő mátrix, amelyben (tehát a sorsban, illetve az azzal kapcsolatos értelmezésben) szerepe van a családi tudattalannak, az (ego által változtatható) ösztön-természetnek, a szociális környezetnek (serkent-gátol), a mentalitásnak, világképnek, készségnek, képességnek, állásfoglaló énnak, amely kognitív tényezők felhasználásával irányítva dönthet sorsáról.

A mindezeket figyelembe vevő értelmezés nem mozaikjáték, hanem korrelatív módosítatú – „a lehetséges és az egyedi megjelenések e színes kötegének lényegi összefüggéseinek megkeresése”. (Csendes kérdésem: Nem éppen a „feltétel-köteg” fogalom hiányzott az objektivitás cikkbeli kritériumából?) Tehát „a kísérleti ösztöndiagnosztika nem konstansként, nem fatális módon, kizárólag egyetlen sorsforma által meghatározottként ragadja meg az emberi életet, hanem folytonosan tovaáramló, ellentétekben küzdő dinamikájában, valamivé válóként és elmúlóként”. Nem tagadja a szabad akaratot, a személyes felelősséget. Sőt éppen az állásfoglaló én, amely felismeri, felismerheti az esetleges bajt, és lehetősége és felelőssége a változtatás. Erről is majd később.

Praktikusan legyen elég annyi, hogy esetleges baj lehet egy ösztönosztályhoz való betegesen erős (nagy látencia-fokkal bíró) tartozás, például ha nincs vészkijárat (ventilláció) a feszültség levezetésére – akkor ez az „aktuálisan a legnagyobb látenciafokú, éppen ezért itt kell kezdeni a megelőzést, az átnevelést vagy a terápiát; hiba lenne azt gondolni, hogy ez (t.i. az ösztönosztály) az ember élete során nem változik, nem változhat meg, tehát egy relatív környezet-labilis (és nem egy abszolút környezet-stabil helyzetet jelöl,) mert néha ez kényszerűsors, ám még ezt is lehet szabadságsorssá formálni.” Szőke hölgyes példával: mivel nem tudatosult a házaspárban a szőkeség mindenek felett lévősége, a menyecske meglepetést akarván okozni, feketére festi haját, aztán értetlenül áll az öröngő férj előtt; pedig ha tudta volna...

Ha egy bonyolultabb, mélyen elhárított probléma az inkompatibilitás oka, a teszt segíteni képes a hiba forrásának megkeresésében. Azért azt véletlenül se gondolja senki, hogy válogatjuk a képeket, bedobjuk a tesztbe, megnyomunk egy gombot (jó esetben; rossz esetben számolunk egy gyenge 2–3 órát), aztán direkt válasz következik.

Egy ösztönosztályhoz történő tartozás nem azt jelenti, hogy az illető egy foglalkozás, egy betegség, egy bűnözési fajta stb. kényszerű üzője, elkövetője. Van, ahol több tucat foglalkozás jelenik meg, de csak azért ennyi, mert Szondi ennyit talált tényleges kísérleteiben; nem mondja, hogy ennyi és csak ennyi, hogy ezek és csak ezek lehetnek.

Tehát arról van szó, hogy az ember halad valami felé. Ha ez jó, semmi baj, haladjon; a felmerült gondokat megoldja – ő és/vagy az élet. Ám ha beüt a baj (tehát ha már ő maga vagy a környezete nem élvezi azt, hogy van vagy hogy úgy van, ahogy van stb.), akkor a teszt segítségével az ösztönszint jelentkező tendenciák feltárásával, erősségük szerinti (hiszen ne feledjük, ezek vektorok) rendezésével ellenőrizhetjük azt a képet,

amely bennünk róla kialakult. Tehát az illető felkeres, segítséget kér („értse meg, egy bar-ná hajút akarok végre”), beszélek vele, interjúzgatom, explorálok és tesztelem, majd az egészet értelmezem; őt is, magamat is. A teszt rólam is szól, nekem is visszajelzés: jól látok, jól látom? Majd, és ebben egyedülálló a Szondi-teszt, prognózist adok. Az életére (a teszt értelmezése), arra, hogy mi miért történt, az esetleges beavatkozás szükségességére, veszélyeire (ösztönosztály), helyére (személyiség-képlet gyökér-tényezői, illetve ventilek), sikerességének esélyére (konkordanciák, új orientációk). Mindezek mellett erre a tesztre is igaz, hogy önmagában nem működik. Vak (tehát pusztán a tesztre és semmi egyéb-re nem támaszkodó) értelmezést nem adunk. És itt, ennél a résznél, a prognózisnál jön be a rendszerbe az állásfoglaló én. Ez már tudatos instancia, aminek feladata a felismerés és változtatás. Ezekben lehet támogatni a problémával rendelkezőt a tudata elől elrejtettek felszínre hozásával. Az ember a saját sorsával kapcsolatos állásfoglalását „az én – az ellentétek (pontifex oppositórumként) áthidaló – integratív funkciójával” végzi. Szóval lehetnek valakinek rossz tulajdonságai, meg persze szomorú gyerekkora, de ez még nem mentesíti minden cselekedete és annak következményei alól. A gyeplő soha nem az én, hanem az ő kezében van. Csak legtöbbször egyszerűbb és könnyebb kifelé mutogatva hártgatni (úgy, mint az alapvető attribúciós hibánál). Szomorú a hír: mindenkinek sajátja a lehetőség és felelősség saját sorsával kapcsolatban (ami természetesen nem zárja ki a „mindenki felelős mindenkéért” Németh László-i gondolat igazságát). Összefoglalva: fölismerve sorsomat, amely felé ösztönösen, ösztöneim által hajtva megyek, állásfoglalásommal megváltoztathatom fátumomat – elvileg. Ebben segíthet a teszt; ismétlem: nem megold, hanem segít.

Visszafelé haladva természetes a kérdés: honnan jön a baj? Válaszát Szondi az ösztön-cselekvések felosztásával adja meg. Megkülönböztet tökéletes és tökéletlen ösztön-cselekvést. Az előző már születéskor kész, tapasztalat-független, merev, quasi öröklötten kiváltható mozgás minták; a tökéletlen változatban az egyed már képes individuális változatokra, mert a tapasztalat, a tanulás és értelem szerepe megjelenik. Ezek csak a cselekvés és viselkedés feltételét teremtik meg, nem az affektusokét vagy intellektuális tevékenységüket.

Az ösztönöket pedig Szondi génikusan rögzítettnek véli. Ezzel sincs különösebb probléma, de a konduktorokban ható recesszív génelmélete mint magyarázó teória jelenleg még nem bizonyított. Csendesen jegyzem meg, hogy a fizikában a virtuális részecske nem közvetlenül, hanem csak hatása alapján detektálható. Nem tudjuk megnézni, de hat, akkor pedig ennek meg ennek kell történnie. Ha úgy történik, akkor létezik. Ilyet viszont már tud a teszt – említettem prognosztivitását, természetesen hibaszázalékkal. De megint csak ne felejtsük a kvantummechanikai határozatlansági relációt: a sebesség és a helyzet mérési hibáinak szorzata állandó. Nekik szabad? Az elméleti fizika a saját egyenleteivel már három egymásra gravitációval ható test mozgását sem képes leírni. Hát mit lehet várni és elvárni a hibrid tudomány társadalomtudományos „exactságtalanságtól” egy kissé bonyolultabb „test”-tel (ami lélek) kapcsolatban?

Elmélete szerint az azonos készletekkel rendelkező emberek kapcsolatba kerülnek, házasodnak. Gyermekeik örökölni fogják génjeiket, majd azok hasonló génkészlettel ismét hasonló génkészlethez kapcsolódva folytatódik a sor. És a sors, és/mert így alakul ki a családi tudattalan. Ez hídként kapcsolja össze a jungi kollektív, faji és a freudi személyes tudattalant. (A hídként pedig, tudjuk jól, a pontifex: ha pápa, maximus, ha pedig az ellentéteké, mint láttuk, oppositorum.)

A családi hagyományok, a nevelés és – Lukács Dénes szerint – a szülői programozás, ami itt fellelhető még, amivel a párhuzam direktben vonható. Lukács könnyedén, elegánsan és nem utolsósorban meggyőzően mutatja ki *Eric Berne* (például ‚Emberi játszmák’, ‚Sorskönyv’) scriptelméletének szülői programozásáról, hogy felépítésében, hatásában eltagadhatatlanul egyező jellegzetességeket mutatnak; az eredetük nyilvánvaló eltérése is

rámutat. (Itt azért óhatatlanul – már nem merem azt írni, hogy csendesen – felöltik az emberben, sőt még bennem is, hogy a gének mellett vannak mémek (*Dawkins*) is. Ezekben a gondolatokban él tovább a tudás, a tapasztalat. Ezek a gondolatok pedig bennünk élnek. Formálnak bennünket, irányítanak, esetenként meghatároznak. Ezek nélkül borzasztóan lelassulna a fejlődés is. Igen, jogos a félsz, a szerzett tulajdonságok örökléséről, az oly sokszor cáfolt lamarcizmusról beszélek. De csak ennyit. Illetve még azt, hogy az óvónő, pedagógus is kritikusan meghatározó tényezővé válhat. (Váljon is, de jó irányban.)

Csonkán, de be kell fejeznem. Amiről még szót kell ejtenem, az a nyelvezet és az asztrológia. Mindkettő borzasztó rövid lesz.

Mivel az asztrológiához nem értek, annak nyelvezetét nem ismerem. Ám amit ismerek, az folyamatos jelenlétével számomra nyilvánvaló. Ez pedig egy jó 3000 éves könyv, amely nem apadó forrásként szívárog át Szondi általam ismert műveiből, ez pedig a – Biblia. Az első Szondi-olvasmányom: ‚Káin, a törvényszegő. Mózes, a törvényalkotó’ (figyeljék csak a címeket) akkor csak annyiban maradt meg, hogy Káint csak Káin győzheti le, de csak Mózes formájában. Sapiienti sat! Meg egyébként is, miért baj az a tudományban, ha valami érthető? Sőt plasztikusan szép? Mindamellett a cikkben említett kategóriák egy része már nincs meg a kezdéskor említett egyik tankönyvben sem.

A magát pogánynak aposztrofáló *Mérei Ferenc* (aki mellesleg kidolgozta és többek között a munkalélektan, valamint az igazságügyi elmeszakértés napjainkban is alkalmazott rutin részévé tette a Szondi-teszt kétprofilos változatát) megcsináltatta csecsemő leánya horoszkópját. Feleségével összemosolygott az eredményen, ami szöges ellentéte lett a saját manifeszt alkatuk alapján általuk eltervezettnek. Aztán harminc évvel később már hiába akarta elmondani, hogy tévedett, és a horoszkóp jóslata minden próbálkozásuk ellenére helyes volt, helyes lett – a készítő, *Hamvas Béla*, már halott volt. Annyit fűzött még ehhez, hogy bár kérdőjelei továbbra is megvannak, mindenesetre azóta szereti tudni, ki milyen jegyben született.

Erdélyi János ‚Népdalok és mondák’ (Pesten, 1846–48) II. kötetében *Sabri Jóskát* értékelve írja: „Őket, mint az igaz ügy védelmezőit, a fegyver nem fogja: csak az Istentől félnek, de azzal is ki fognak békülni, ha valamit vétettek ellene.”